

al-Ṭabarī, Abū Djʿfar Muḥammad b. Djarīr b. Yazīd

أبو جعفر محمد بن جرير بن الطبري

A szerző élete:

Al-Ṭabarī Āmulban, Ṭabaristānban, a mai Irán területén született a hidzsra szerinti 224–225. év fordulóján, azaz 839 telén. Tehetős családból származott, így minden lehetősége megvolt arra, hogy életét a tudománynak szentelje, minek köszönhetően gazdag és jelentős életművet hagyott az utókorra nemcsak a történelem, hanem az iszlám vallás- és jogtudomány területén is. Precíz tanuló volt, már hét évesen *ḥāfiẓ* (kívülről ismeri a Korán szövegét), nyolc évesen *imām*, vagyis a muszlim ima vezetője, kilenc évesen pedig a prófétai hagyományt tanulmányozta. Tizenkét éves korában hagyta el hazáját a tudás keresése reményében (*fī ṭalab al-ʿilm*), és öt évet töltött Rayy tartományban (Észak-Perzsia), itteni tapasztalatai alapozták meg későbbi pályafutását. Később Bagdadban és Dél-Irakban tanult a korszak legjobb tudósaitól, ő maga pedig al-Mutawakkil kalifa vezírjének, ʿUbayd Allāh b. Yaḥyā b. Khāḳānnak az egyik fiát tanította H 244/858–9 és H 248/862 között. Ezt követően folytatta útját, melynek során bejárta Szíria, Palesztina és Egyiptom területeit, és kapcsolatot tartott a kor vezető tudósaival. H 256/870-ben tért vissza Bagdadba, ami a „vándorévek” végét jelentette. Itt telepedett le és élt egészen haláláig (H 310/923). (EI X/11-13.)

Művei:

Al-Ṭabarī a történetírás mellett foglalkozott iszlám vallástudománnyal, valamint ḥadīth- és Korán tudománnyal is, mindegyik terén jelentős munkákat hagyva hátra:

- *Djāmiʿ al-bayān ʿan taʿwīl al-Ḳurʿān* (Tafsīr) – Koránhoz írt kommentár, ami azért is nagyon fontos, mert Muḳātil b. Suleymān (megh. H150/767) Korán kommentárja után ez volt az első ilyen jellegű mű, amely fennmaradt
- *Ikhṭilāf ʿulamāʾ al-amṣār fī aḥkām shārʿiʿ al-Islām* – a korai iszlám jogtudomány szempontjából jelentős munka
- *Tadhīb al-āthār [wa tafṣīl maʿānī al-ṭhābit ʿan Rasūl Allāh min al-akḥbār]* – Prófétai hagyományokról
- *Tabṣīr ulī ʿl-nuhā wa-maʿālim al-hudā* - az iszlám alapjairól (*uṣūl al-dīn*) írtta a szülővárosában élő tudósok kérésére
- *Ṣarīḥ al-sunna* - hitvallás (ʿaqīda)

- *Faṣl bayn al-ḳirā'a (al-Djāmi' fi 'l ḳirā'āt)* – a Korán olvasásával kapcsolatos mű
- *Dhayl al-mudhāyyal* – csak kivonatban maradt meg, a *Ta'riḳh* supplementuma volt a vallástudósokkal kapcsolatban

A Ta'riḳh és forrásai

A szerző számunkra legfontosabb műve, a *Mukhtaṣar ta'riḳh al-rusūl wa 'l-mulūk wa 'l-ḳhulafā'* („A Próféták, királyok és kalifák történetének kivonata”, a továbbiakban *Ta'riḳh*) című történeti munkája, amely mint a címe mutatja (*mukhtaṣar* vagyis kivonat), valószínűleg csak egy rövidített változata annak a teljes verzióknak, ami sajnos nem maradt fenn. (EI X/13)

A *Ta'riḳh* egy világtörténet, amely a teremtéssel kezdődik, majd az Ószövetség prófétáinak idejével, Izrael és a régi Perzsia történetével folytatódik, és csak ezt követi a Próféta fellépésének és az iszlám elterjedésének az elbeszélése, ahol az események már annalsztikusan rendeződnek. Különös figyelmet kap az iszlám hódítás, majd a szerző az Omajjádok és az Abbászidák történetét dolgozza fel egészen H 902/915 júliusáig az iszlám távolabbi területeiig, egészen Perzsia keleti határáig terjedően. A mű Yāqūt szerint a X. század első évtizedében készült el (Rosenthal 1968:71).

A szerző forrásai között szerepel a perzsa *Ḳh^watāy-nāmag* („Királyok könyve”) egyik arab változata az iszlám előtti perzsa történetre, illetve számos hagyományozó (*akḫbāriyyūn*) a korai iszlám történetre vonatkozóan, többek között al-Zuhrī, Abū Miḳhnāf, al-Madā'inī vagy Sayf b. 'Umar és al-Haytham ibn 'Adī (EI X/13–14; Duri 1983:54). A korai történeti források fennmaradásában nagy szerepet játszik al-Ṭabarī műve, hiszen ezek az ő tolmácsolása révén maradtak ránk. (Duri 1983: 70.)

Robinson és Hodgson méltatja al-Ṭabarī koherens világtörténetét, amely a maga nemében az első ilyen fennmaradt iszlám historiográfiai munka (Robinson: 35–36). A *Ta'riḳh* folytatását többen is megírták, ezek közé tartozik az andalúziai 'Arīb b. Sa'd al-Ḳurṭubī *Ṣila* vagy Muḫammad b. 'Abd al-Malik al-Hamadḫānīnak a *Takmila* című műve. Al-Ṭabarī tanítványa, Abū Muḫammad 'Alī al-Farḡhānīa mestere engedélyével (*idjāza*) is rendelkezett ahhoz, hogy a művét folytassa és közölje, ebből született a *Mudhāyyil* vagy *Ṣila*. Adaptáció is hamar készült a munkából, mégpedig H 352/963-ban a számánida vezír, Abū 'Alī Muḫammad al-Bal'amī által. Ez a munka kivonatolta az eredetit, de új anyagot is tett hozzá. Jól mutatja a *Ta'riḳh* jelentőségét, hogy a későbbi történetírók is sokáig használták, így például Ibn al-Athīr is. (EI X/14.)

Jelentősége magyar őstörténeti, sztyeppetörténeti szempontból:

Ismā'īl ibn Aḥmad számanida uralkodó 893. évi, a turkok országa ellen vezetett hadjáratához és annak fővárosának elfoglalásához kapcsolódó rövid szövegrészletet közli *A honfoglalás korának írott forrásai* c. kötet (HKÍF 1995:60) Kmoskó Mihály fordításában. Ezt a hadjáratot a történészek többféleképpen értelmezik, Hóman Bálint azt gondolta, hogy Ismā'īl ibn Aḥmad a karlukokat győzte le, akik az úzokat, majd azok a besenyőket támadták, ami pedig az etelközi besenyő támadáshoz vezetett volna, míg Györffy György úgy vélte, hogy a turkok alatt úzokat kell érteni. Szabados György elveti a „népvándorlásláncolat-elméletet”. (A kérdéskör tartalmas összefoglalása: Szabados 2011: 134–154.) Sajnos korántsem egyértelmű az, hogy forrásunk mit ért a turkok országa (*bilād al-turk*) kifejezés alatt, ráadásul a *Ta'riḫ*ban nem ez az egyetlen hely, ahol a turkok országa szerepel. Al-Ṭabarī világtörténete fontos forrás lehet a sztyeppe és a magyarság vándorlásának történetére, de mindenképp szükséges a szöveget részletesen megvizsgálni.

Modern szövegkiadások és fordítások:

Annales qous scripsit Abu Djafar Mohammed ibn Djarir at-Tabari. ed. de Goeje. I–XV. Leiden, 1879–1901.

Muḥammad Abū'l-Faḍl Ibrahim, *Tā'riḫ aṭ-Ṭabarī.* Cairo, 1962–1967.

Ehsan Yarshater, *The History of al-Tabarī, an annotated translation.* Albany, N. Y., 1985-től.

Másodlagos irodalom:

A honfoglalás korának írott forrásai. Szerk. Kristó Gyula. Szeged, 1995.

Bosworth, C. E., Al-Ṭabarī. In *Encyclopaedia of Islam (EI)* vol. X. Eds. P. J. Bearman et alii. Leiden, 2000.

Brockelmann, C., *Das Verhältnis von Ibn al-Atīrs Kāmil fit-ta'riḫ zu Ṭabarīs Aḥbār er-rusul wal-mulūk.* Strassburg, 1890.

Brockelmann, C., *Geschichte der Arabischen Literatur* I. Leiden, 1943.

Djawād 'Alī, Mawāriḍ ta'riḫ al-Ṭabarī. *Madjallāt al-madjma' al-'Ilmī al-'Iraqī,* 1 (1950), 157–158.

Robinson, Ch. F., *Islamic Historiography.* Cambridge, 2007.

Rosenthal, F., *A History of Muslim Historiography.* Leiden, 1968.

Rotter, G., Zur Überlieferung einiger historischer Werke Madā'inīs in Ṭabarīs Annalen. *Oriens* 23–24 (1974)

Sezgin, F., *Geschichte des arabischen Schrifttums*. I. Bd. Qur'ānwissenschaften, Hadīt, Geschichte, Fiqh, Dogmatik, Mystik bis ca. 430 H. Leiden, 1967.

Szabados, Gy., *Magyar államalapítások a IX–XI. században*. Szeged, 2011.